

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΓΩΝΙΖΟΜΕΝΟΝ

Νικόλαος Χρόνης

Προτού προχωρήσω στην ανάπτυξη του θέματός μου, θεωρώ σκόπιμο να δηλώσω ότι σημείο αναφοράς μου είναι το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ο περιορισμός μου σε αυτό δεν οφείλεται μόνο στην οικονομία του χρόνου που καθορίζει κατά κανόνα την έκταση μιας ανακοίνωσης, αλλά και στην αδιαμφισβήτητη συμβολή του στη διαμόρφωση του πνευματικού βίου της απελευθερωμένης Ελλάδος και στην ενίσχυση του αγωνιστικού φρονήματος της υποδούλου. Είναι γνωστόν άλλωστε ότι το Πανεπιστήμιο Αθηνών υπήρξε για μεγάλο και αποφασιστικής σημασίας διάστημα το μόνο Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα. Ως εκ τούτου οι αρχές, με τις οποίες συνεκρότησε τη θεωρητική του στοιχείωση και οι πολύπλευροι αγώνες του προσδιόρισαν τη σύσταση και τη λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, τα οποία ιδρύθησαν στη συνέχεια.

Ορισμένως, δεν θα ιστορήσω όσα το Πανεπιστήμιο Αθηνών επετέλεσε. Αυτός άλλωστε δεν είναι, και ούτε θα μπορούσε να είναι, ο στόχος μου. Θα αναφερθώ στη στοχοθεσία του Πανεπιστημίου και τους όρους που προσδιόρισαν τη λειτουργία του κατά τα πρώτα κυρίως στάδια της ιστορίας του· επίσης στους αγώνες που αυτό διεξήγαγε για την απόκτηση της αυτονομίας του και στη συμμετοχή του σε διαμάχες που αφορούσαν - πραγματικώς ή κατ'έπιφασιν αδιάφορον επί του προκειμένου - σε πνευματικά ζητήματα και προωθούσαν προσπάθειες αλλαγής, ακόμη και ανατροπής πολιτικοκοινωνικών, με την ευρεία σημασία του όρου, καταστάσεων. Με την αναφορά μου, που έχει επιλεκτικό και συνοπτικό χαρακτήρα, επιζητώ να φωτίσω τον τρόπο με τον οποίο το Πανεπιστήμιο αντιμετώπιζε τα προβλήματά του, προήγγε τη στοχοθεσία του και edικαίωne εκείνους που είχαν προσβλέψει προς την ίδρυσή του ελπιστικώς. Δε θα περιορισθώ όμως σε αυτά. Χωρίς να παραθεωρώ ότι τα επίπεδα των γεγονότων που διακρίνονται στη χρονολογική σειρά του γίνεσθαι είναι πολλά και πολύμορφα, υπόκεινται δε σε συνεχείς μεταλλαγές, θα εξετάσω μήπως προβλήματα που αντιμετωπίζει και σήμερα το Πανεπιστήμιο συμφύονται με τον τρόπο δράσεως και αντιδράσεώς του κατά την εποχή διαμορφώσεως των γνωριστικών του σημείων. Με την αναφορά μου συνεπώς στο Πανεπιστήμιο του χθές, επιζητώ να φωτίσω το Πανεπιστήμιο του σήμερα.

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών αντιμετώπισε, με την έναρξη της λειτουργίας του, προβλήματα, τα οποία δε μπορούσε να επιλύσει, προσφεύγοντας στον ενθουσιασμό που η ίδρυσή του διήγειρε. Τα προβλήματα αυτά δεν ήσαν οικονομικής φύσεως. Ομολογουμένως τα οικονομικά προβλήματα του Πανεπιστημίου καθίσταντο συνεχώς οξύτερα, αρκετές φορές απείλησαν και αυτή ακόμη την ύπαρξή του, επιλύοντο όμως, έστω και περιστατικώς. Ενίοτε μάλιστα επενεργούσαν θετικώς, αφού αναζωπύρωναν το ενδιαφέρον γι' αυτό. Απόδειξη - μεταξύ άλλων - οι χρηματικές προσφορές των πανελλήνων και των φιλελλήνων.

Προβλήματα, με καταλυτικές για το Πανεπιστήμιο επιπτώσεις, απέβαιναν εκείνα, τα οποία ανέκυπταν από την εύλογη ομολογουμένως απαίτηση για την δικαίωση της ιδρύσεώς του. Το Πανεπιστήμιο διεπίστωνε ότι δε θα μπορούσε να καταλάβει ηγεμονική θέση στην καλλιέργεια της επιστήμης και την εκπαίδευση - θέση που του ανεγνώριζαν όσοι έβλεπαν σε αυτό την πνευματική αναγέννηση της απελευθερωμένης Ελλάδος, το ίδιο δε ισχυρώς επιθυμούσε - εάν δε συγκροτούσε τη θεωρητική του στοιχείωση σύμφωνα προς το έργο που εκαλείτο να επιτελέσει και εάν δεν καθόριζε τους όρους λειτουργίας του, με γνώμονα τις ουσιώδεις ποιότητές του. Διέβλεπε συνεπώς ότι οι κανονισμοί που του είχαν επιβληθεί παρεμπόδιζαν την εκπλήρωση των προσδοκιών που είχαν εναποθέσει σε αυτό οι απανταχού Έλληνες και που το ίδιο ενεστερνίζετο. Είναι εμφανές ότι Κυβέρνηση και Πανεπιστήμιο δεν συμφωνούσαν ως προς τον χαρακτήρα και την στοχοθεσία του τελευταίου, κατά συνέπεια και ως προς τις αρχές που θα έπρεπε να διέπουν τη λειτουργία του. Οι απόψεις της Κυβερνήσεως εμπεριέχονται στα διατάγματα, με τα οποία ερρυθμίζοντο θέματα συναφή προς την ίδρυση και τη λειτουργία του. Οι θέσεις του ίδιου του Πανεπιστημίου υποδηλώνονται μεν στους λόγους που ο Πρύτανης και οι Κοσμήτορες των Σχολών - οι Σχολάρχες όπως εκαλούντο τότε - εξεφώνησαν κατά την τελετή ενάρξεώς του, διατυπώνονται όμως κατά τρόπο άμεσο σε υπομνήματα, που είτε η Σύγκλητος, είτε το σώμα των καθηγητών υπέβαλε προς την κυβέρνηση και άλλους φορείς.

Στην σύσταση και τον πρώτο κανονισμό λειτουργίας του Πανεπιστημίου αναφέρονται τρία διατάγματα. Το πρώτο από αυτά, επειδή είχε δημοσιευθεί κατά την απουσία του Οθωνος, κατηργήθη από αυτόν και ως εκ τούτου δεν εφηρμόσθη. Η κατάργησή του όμως δεν υπεδήλωνε αποδοκιμασία του περιεχομένου του. Οι αρχές που θεσμοθετούνται σε αυτό απετέλεσαν το θεωρητικό υπόβαθρο εκείνων που ακολούθησαν. Για το λόγο ακριβώς τούτον έχει ιδιαίτερη σημασία για το θέμα που εξετάζω¹.

Στο υπό συζήτηση διάταγμα το Πανεπιστήμιο αλλαχού μεν αποκαλείται "σύλλογος πεπαιδευμένων" και "ανώτατον εκπαιδευτικόν κατάστημα", ιδρύμενο "χάριν της υψηλοτέρας εθνικής εκπαιδεύσεως", αλλαχού δε ορίζεται ως "η ένωσις των Σχολών αυτού"². Στον ορισμό αυτόν προστίθεται η ακόλουθη πρόταση: "Μέλη των Σχολών θέλουσιν είναι οι τακτικοί καθηγηταί". Η πρόταση αυτή αποκαλύπτει τις προθέσεις εκείνου που συνέταξε το διάταγμα. Επιζητεί δηλαδή αυτός να στερήσει το Πανεπιστήμιο κάθε εσωτερικής συνοχής. Πανεπιστήμιο, διδάσκοντες και διδασκόμενοι δεν αναγνωρίζονται ως ένα οργανικό όλο, αφού οι τελευταίοι και πολλοί από τους δεύτερους δε θεωρούνται μέλη του πρώτου. Και ας μη νομισθεί ότι ο συντάκτης του εν λόγω διατάγματος με τις απόψεις του αυτές συμφωνούσε προς αντιλήψεις που είχαν κυρωθεί από την μακροχρόνια αποδοχή των, αμφισβητήθηκαν δε κατά τα τελευταία χρόνια. Η ίδρυση των πρώτων Πανεπιστημίων διεδήλωνε - μεταξύ άλλων - την αντίθεση προς την έννοια και το χαρακτήρα των

1. Το κείμενο του διατάγματος βλ. εις Αριστ. Κ. Σκαρπαλέζου, *Από την ιστορίαν του Πανεπιστημίου Αθηνών (ιστορικά κείμενα και ιστορικά αρχεία)*, Αθήναι 1964, σσ. 81 κ.εξ.

2. Άρθρα 25, 2, 3. Σκαρπαλέζου, *ενθ'ανωτ.*, σσ. 88, 82.

Σχολών, αντίθεση που εκφράσθηκε και στην άποψη ότι το Πανεπιστήμιο σύγκειται από τους διδάσκοντες και τους διδασκομένους (*Universitas magistrorum et scholarium*). Η άποψη αυτή, καθοριστική για την πορεία των Πανεπιστημίων στη Δυτική Ευρώπη, εξασθένησε μεν στη συνέχεια, δεν εγκατελείφθη όμως.

Στο εν λόγω διάταγμα δε θεσμοθετείται μόνο η συμβαματική σχέση φοιτητών και Πανεπιστημίου. Επιβάλλονται στους καθηγητές υποχρεώσεις, των οποίων η τήρηση θα επενεργούσε ανασταλτικώς στο διδακτικό και ερευνητικό τους έργο. Αναγνωρίζεται μεν η ελευθερία στη διδασκαλία, ορίζεται όμως σαφώς ότι οι καθηγητές οφείλουν να ακολουθούν "εις τας παραδόσεις ακριβώς τα παρ' Ημών εγκεκριμένα προγράμματα"³, δηλονότι τα προγράμματα που έχουν εγκριθεί από τον Οθωνα και την κυβέρνησή του. Η ευθύνη συμμορφώσεως των καθηγητών προς τα προγράμματα αυτά ανατίθεται στον Πρύτανη, τους Σημάντορες (τους Κοσμήτορες δηλαδή των Σχολών) και τον κυβερνητικό επίτροπο. Ούτοι "χρεωσούν να παρευρίσκονται εκ διαλειμμάτων εις τας παραδόσεις και επαγρυπνούν εις αυτάς"⁴. Προς τούτοις, ουδεμία πρωτοβουλία αναγνωρίζεται στο Πανεπιστήμιο για την προώθηση εκπαιδευτικών θεμάτων. Θεσπίζεται μεν ο υπ' αυτού "σχηματισμός εκπαιδευτικού συμβουλίου", τούτο όμως θα περιορίζεται στην έκφραση γνώμης και μάλιστα "οσάκις προσκαλείται"⁵.

Είναι εμφανές ότι το Πανεπιστήμιο υπεχρεούτο να λειτουργήσει μεμερισμένο και κηδεμονεύμενο. Την κατάσταση κηδεμονίας του θα επαγίωνε ο τρόπος εκλογής των καθηγητών του. Αναγνωρίζεται μεν στο Πανεπιστήμιο "το δικαίωμα εκλογής και προτάσεως...των καθηγητών", η έγκριση όμως και ο διορισμός αποτελούσαν αποκλειστικό δικαίωμα του Οθωνος⁶.

Και ενώ ο Οθων και οι σύμβουλοί του τοιαύτα περί του Πανεπιστημίου φρονούντες, τοιαύτα νομοθετούσαν, οι καθηγητές ενεφορούντο από διαφορετικές αντιλήψεις. Την αντίθεσή των εκδηλώνουν εμμέσως, πλήν όμως σαφώς, στους λόγους που εξεφώνησαν ο πρύτανης και οι κοσμήτορες των Σχολών κατά την τελετή ενάρξεως της λειτουργίας του⁷. Πρόκειται ομολογουμένως για λόγους σύννομους μεν προς την περίσταση της εκφωνήσεως των, δηλωτικούς όμως των απόψεων που για το νεοϊδρυμένο Πανεπιστήμιο είχαν οι καθηγητές του. Εάν λοιπόν, υπερβαίνοντες την ρητορικότητα των εκφωνηθέντων λόγων, ανιχνεύσωμε τις θέσεις που υποστηρίζονται σε αυτούς για την θεωρητική στοιχείωση και το έργο του Πανεπιστημίου, θα διαπιστώσωμε - μεταξύ άλλων - και τα ακόλουθα:

Το Πανεπιστήμιο συνάπτεται μεν προς το παρόν και το μέλλον της Ελλάδος, δεν αποσυνδέεται όμως από την πνευματική παράδοση αυτής. Η ίδρυσή του χαρακτηρίζεται ως παλιγγενεσία της παιδείας, υπολαμβάνεται δε ως επαναλειτουργία της Πλατωνικής Ακαδημίας, του Αριστοτελικού Λυκείου, της Στοάς και της Σχολής του Ιπποκράτη.

3. Άρθρο 55. Σκαρπαλέζου, *ενθ'ανωτ.*, σ. 95.

4. Άρθρο 56. Σκαρπαλέζου, *ενθ'ανωτ.*, σ. 95.

5. Άρθρο 6. Σκαρπαλέζου, *ενθ'ανωτ.*, σ. 84.

6. Άρθρο 35. Σκαρπαλέζου, *ενθ'ανωτ.*, σ. 91.

7. Τα κείμενα των λόγων βλ. εις Σκαρπαλέζου, *ενθ'ανωτ.*, σσ. 8 κ.εξ.

Πιθανόν να παρατηρήσει κανείς ότι οι ως άνω αφορισμοί είναι επιγέννημα ενθουσιασμού και πατριωτικής εξάρσεως, δεν αποκαλύπτουν συνεπώς τις πραγματικές απόψεις εκείνου που τους υπετύπωσε. Ας μου επιτραπεί να αντιπαρατηρήσω ότι αυτό δεν συμβαίνει. Ο Κοσμήτωρ της Ιατρικής Α. Λευκίας, που προβαίνει στους εν λόγω αφορισμούς, ακολουθεί το εννοιολογικό σχήμα της συνέχειας, επειδή φρονεί ότι το Πανεπιστήμιο θα πρέπει να θεμελιωθεί σε έμπεδες αρχές. Με την αναφορά του σε αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους και ιατρούς, δεν εκφράζει στείρα έπαρση για προγονικά κατορθώματα, αλλά διαδηλώνει την ανάγκη όπως το Πανεπιστήμιο λειτουργήσει με αρχές που άντεξαν στην δοκιμασία της έμπρακτης εφαρμογής των. Καθιστά συνεπώς σαφές ότι ένα ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα ποιούται από την παράδοσή του, εάν δε στερείται παραδόσεως, θα πρέπει να αγωνισθεί για να την δημιουργήσει στην αντίθετη περίπτωση, θα προσκρούει σε ανυπέρβατες ως επί το πολύ δυσκολίες. Η επιστήμη - αυτό είναι το γενικό νόημα του λόγου του Λευκία - ούτε ευπόριστη ούτε ενοφθαλμίσιμη είναι. Συμφύεται με τις προσπάθειες οικειώσεώς της, ο βαθμός δε αναπτύξεώς της είναι ανάλογος προς τον βαθμό διακριβώσεως της εννοίας της.

Ενώ ο Λευκίας επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στην θεωρητική στοιχείωση του Πανεπιστημίου, ο Κοσμήτωρ της Φιλοσοφικής Κ. Βάμβας προβάλλει τα αγαθά που θα κορίσει στην ελληνική κοινωνία η λειτουργία του. Σε αυτά συγκαταλέγει την υγεία, την άρση της αμαθείας, την ευνομία και την χρηστότητα. Είναι εμφανές ότι ο Βάμβας συνάπτει την ίδρυση του Πανεπιστημίου κυρίως προς την πλήρωση κοινωνικών αναγκών και όχι προς τη θεραπεία της επιστήμης μόνον. Ατενίζει συνεπώς το Πανεπιστήμιο υπό το πρίσμα των αναγκών που η κοινωνία της εποχής του αντιμετώπιζε, στην ικανοποίηση δε αυτών τοποθετεί τη δικαίωση της λειτουργίας του. Οθεν Λευκίας και Βάμβας βλέπουν το Πανεπιστήμιο υπό διαφορετικό πρίσμα και διαφορετική προοπτική. Οι απόψεις τους είναι μεν συνεπείς προς τις αξιολογικές εκτιμήσεις τους και τις σημασιολογικές θέσεις τους, διατελούν όμως μεταξύ των σε σχέση συμπληρωτική και όχι αναιρετική. Για το λόγο άλλωστε αυτό θα αποτελέσουν τον άξονα λειτουργίας του Πανεπιστημίου, θα προσαχθούν δε ως κύρια επιχειρήματα για την αναγνώριση σε αυτό του δικαιώματος αυτονομίας και αυτοκαθορισμού του.

Από όσα μέχρι τώρα ανέφερα καθίσταται, νομίζω, εμφανής η διαφορά αντιλήψεων που ως προς το χαρακτήρα του Πανεπιστημίου επικρατούσε μεταξύ Πρυτάνεως και Κοσμητόρων αφενός, Οθωνος και συμβούλων του αφετέρου. Η εν λόγω πάντως διαφορά δεν απετέλεσε τον κύριο λόγο της διαμάχης Πανεπιστημίου και Κυβερνήσεως. Αυτός πρέπει να αναζητηθεί στην πρόθεση της Κυβερνήσεως να οικειοποιηθεί τη δύναμη που το Πανεπιστήμιο διέθετε. Προς επίτευξη του στόχου αυτού εψήφισε κανονισμούς που έθεταν αυτό υπό τον απόλυτο έλεγχό της. Τοιουτοτρόπως το Πανεπιστήμιο περιήρχετο σε κατάσταση πολιορκίας, η οποία όμως ενεδυνάμωσε τον αγώνα του για αυτονομία και ενέτεινε τις προσπάθειες καταξιώσεώς του. Ο αγώνας του

Πανεπιστημίου κορυφώνεται στο αίτημα για εκπροσώπησή του στη Βουλή⁸. Υποστηρίζοντας ότι "διαδεχθέν τα απανταχού της ελληνικής φυλής εκπαιδευτήρια... παριστάνει την ενότητα των φώτων και του πολιτισμού καθ' όλον το ελληνικόν γένος", οι καθηγητές του δε θα επιτελούν αρτιώτερον το έργο τους "όταν είναι ενδεδυμένοι όλην την αξίαν του κοινωνικού ανθρώπου", ζητεί όπως του χορηγηθεί το δικαίωμα να "αποστέλλει εις το Βουλευτήριο του Έθνους προστάτην".

Το ως άνω αίτημα του Πανεπιστημίου δεν πρέπει να ερμηνεύεται μοναχώς. Ορισμένως το Πανεπιστήμιο εκφράζει την ανάγκη προστασίας του, συγχρόνως όμως εκδηλώνει την πρόθεση για ενεργό συμμετοχή στην πολιτική ζωή. Αν μια τέτοια δραστηριότητα συνιστούσε απομάκρυνση από το πρωταρχικό νόημά του, αυτό αποτελεί ερώτημα που η απάντησή του είναι ομολογή προς τις αξιολογικές εκτιμήσεις που υπηρετεί. Δεν θα πρέπει πάντως να παραθεωρείται τούτο, ότι δηλαδή το Πανεπιστήμιο στα επιχειρήματα, με τα οποία συνόδευε το αίτημά του, συμπεριελάμβανε και την από παλαιά χορήγηση του δικαιώματος που ζητούσε σε Πανεπιστήμια της Αγγλίας και της Γερμανίας, διηύρυνε όμως την έννοια και την περιοχή ασκήσεώς του. Η διεύρυνση ακριβώς αυτή μας επιτρέπει να παρατηρήσωμεν ότι, πολύ πριν από τις προσπάθειες που κατέβαλαν οι Νεοεγγελιανοί στην Γερμανία για να ενοφθαλμίσουν το μορφωτικό ιδεώδες του Humboldt με την κοινωνική και την πολιτική ευθύνη του επιστήμονος⁹, το ελληνικό Πανεπιστήμιο προέβαινε σε μία τέτοια ενέργεια, έστω και χωρίς τον προβληματισμό εκείνων.

Το αίτημα του Πανεπιστημίου γίνεται δεκτό, η επιλογή όμως του αντιπροσώπου του προκάλεσε έντονες αντιδράσεις¹⁰. Κατέστησε πάντως εμφανείς τις τάσεις που είχαν αρχίσει να διαμορφώνονται στους κόλπους του και απεκάλυπτε την στάση των καθηγητών του απέναντι των πολιτικών και κοινωνικών προβλημάτων, κυρίως όμως των πρώτων, που αντιμετώπιζε η Ελλάδα. Θα πρέπει επί του προκειμένου να επισημανθεί τούτο, ότι δηλαδή οι καθηγητές δεν περιορίζονται στην ψιλή έκφραση γνώμης. Αναπτύσσουν δραστηριότητα και εντός ακόμη του Πανεπιστημίου. Οχι λίγες φορές μετασχηματίζουν σε πνευματικές αντιμαχίες τις πολιτικές και άλλες διαμάχες στις οποίες μετέχουν, χρησιμοποιούν δε τις έδρες τους ως ορμητήρια για την προώθηση και την επιβολή των απόψεών τους. Κύριος εκφραστής, όχι όμως και μοναδικός εκπρόσωπος της καταστάσεως αυτής, αναδεικνύεται ο Φίλιππος Ιωάννου. Στον λόγον που εξεφώνησε, κατά την τελευταίη της αναλήψεως των καθηκόντων του ως πρυτάνεως του Πανεπιστημίου (α' πρυτανεία), διευρύνει το έργο του πανεπιστημιακού καθηγητού, εντάσσοντας σ' αυτό και την καταπολέμηση αντιλήψεων που δεν συντελούν στην προαγωγή του κοινωνικού και του πολιτικού βίου. Υποστηρίζει λοιπόν ότι το έργο του

8. Το εν λόγω αίτημα υπεβλήθη στην Εθνική Συνέλευση που συνεκλήθη μετά από την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου, ενεκρίθη δε κατά την συνεδρία της 22ας Φεβρουαρίου 1844. Το κείμενο βλ. εις Ι. Πανταζίδου, *Χρονικόν της πρώτης πενηκονταετίας του Ελληνικού Πανεπιστημίου*, Αθήνησι 1889, σσ. 304 κ.εξ.

9. Βλ. σχετικώς Κ.-Ο. Apel, *Wissenschaft als Emanzipation? - Eine kritische Würdigung der Wissenschaftskonzeption der "Kritischen Theorie"*, εις Κ.-Ο. Apel, *Transformation der Philosophie*, II, Frankfurt a.M.1973, σ.304.

10. Περί αυτών βλ. Ι. Πανταζίδου, *ενθ' ανωτ.*, σ. 61.

καθηγητού, κυρίως "κατά την παρούσαν εποχήν, ότε πολλάί ιδέαι κίβδηλοι και παράκοποι ήρχισαν παραδόξως να κυκλοφορώνται εις την Ευρώπην", είναι "ουχι μόνον να διδάσκη μετά ζήλου τας ειδικάς εκείνας αληθείας, τας οποίας η επιστήμη αυτού επαγγέλλεται, αλλά και να πολεμή με τα όπλα της επιστήμης πάσαν ψευδή ιδέαν, ήτις ως μίασμα επιδημικόν διαδομένη απειλεί την ευπραγίαν των πολιτών και αυτής της κοινωνίας την ύπαρξιν"¹¹.

Ομολογουμένως, με τις ως άνω απόψεις του ο Φίλιππος Ιωάννου υπομνηματίζει τις ιδεαλιστικές πίστεις του και προβάλλει τα φιλοσθωνικά και εν γένει φιλοβασιλικά φρονήματά του. Μας γνωρίζει πάντως τούτο, ότι δηλαδή κατεβάλλοντο προσπάθειες όπως στο Πανεπιστήμιο διαμορφωθεί μια ορισμένης μορφής ιδεολογία και αποτραπεί σε αυτό η πάλη ιδεών και πεποιθήσεων. Οι προσπάθειες αυτές δεν φαίνεται να ετελεσφόρησαν, τουλάχιστον στο βαθμό που επεδίωκαν εκείνοι που τις είχαν αναλάβει. Το Πανεπιστήμιο μετέχει, όπως αυτό κρίνει, στις διεξαγόμενες διαμάχες, η επίδρασή του δε στην εξέλιξη των καθίσταται αποφασιστική, αφ' ότου δραστηριοποιούνται οι φοιτητές του. Όπως ήδη επεσήμανα, ο Όθων και οι σύμβουλοί του επεδίωξαν να προσδιορίσουν τη σχέση των φοιτητών προς το Πανεπιστήμιο με αποκλειστικό γνώμονα την κατηγορία της ποιοτικής διαφοράς. Τα διατάγματα όμως, με τα οποία προωθούσαν τις επιδιώξεις αυτές, παρέμεναν νεκρό γράμμα. Οι φοιτητές ενστερνίζονται τους οραματισμούς, με τους οποίους είχαν συνδέσει την ίδρυση του Πανεπιστημίου οι απανταχού έλληνες, και αγωνίζονται για την πραγμάτωσή των. Τυχαία ενίοτε περιστατικά παρέχουν την αφορμή για την έμπρακτη εκδήλωση του αντικυβερνητικού πνεύματος και των αντιδυναστικών ροπών.

Το Πανεπιστήμιο, μέσω των φοιτητών του, που - θα πρέπει να σημειωθεί - έχουν αν όχι πάντοτε, τις περισσότερες φορές την συμπαράσταση του αθηναϊκού λαού, ασκεί καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση ή την εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων και σφραγίζει την πνευματική πορεία της χώρας. Ενδοφοιτητικές καθαρώς προστριβές μετατρέπονται σε επιθέσεις εναντίον της κυβερνήσεως και πυροδοτούν αντιδυναστικές διαδηλώσεις. Από το 1859, έτος των Σκιαδικών, μέχρι το 1862, έτος εξώσεως του Όθωνος, οι φοιτητές πρωτοστατούν στον αντιδυναστικό αγώνα, αγώνα που δεν στρέφεται εναντίον προσώπου, αλλά εναντίον του αυταρχισμού και της δεσποτείας. Η συμβολή του Πανεπιστημίου στην κατίσχυση του φιλελευθέρου φρονήματος ανεγνωρίσθη από όλους, γενική δε υπήρξε η διαπίστωση ότι "το Πανεπιστήμιο παρήγαγε την επανάστασιν"¹².

Από την έξωση του Όθωνος και για μεγάλο διάστημα, το Πανεπιστήμιο αγωνίζεται για την ορθολογική του συγκρότηση και την διαμόρφωση των γνωριστικών του σημείων, κυρίως όμως για την κατάκτηση της αυτονομίας

11. *Λόγος εκφωνηθείς την 10 Οκτωβρίου υπό του Κυρίου Φιλίππου Ιωάννου, Καθηγητού της Φιλοσοφίας, Διαδεχομένου την πρωτανείαν του Πανεπιστημίου, εις Φιλολογικός Συνέκδημος, Έτος Α', εν Αθήναις την 15 Φεβρουαρίου 1849, Αρ. 5, σ.140.* Για το έργο και τη δράση του Ιωάννου βλ. Π.Ν. Πατριάρχη, *Φίλιππος Ιωάννου, ο από καθέδρας έλλην φιλόσοφος του 19ου αιώνας*, Αθήναι 1936.

12. Βλ. σχετικώς Β. Ψυρούερα, *Εκατόν πενήντα χρόνια του Πανεπιστημίου Αθηνών, εις Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εκατόν Πενήντα Χρόνια, 1937-1987, Κατάλογος έκθεσης ενθυμημάτων*, σ. 16.

του¹³. Οι φοιτητές του μετέχουν ενεργώς στους αγώνες απελευθερώσεως υποδούλων περιοχών της Ελλάδος, συνάμα δε και στις προσπάθειες που αυτό κατέβαλλε για την επίλυση προβλημάτων της ελληνικής κοινωνίας. Οι δεσμοί μεταξύ καθηγητών και φοιτητών ενισχύονται, με αποτέλεσμα οι δεύτεροι να συμπαρίστανται σε αγώνες των πρώτων· αγώνες που είχαν μεν ως σημείο αναφοράς θέματα πνευματικού χαρακτήρα, υπέκρυπταν όμως και προσωπικές διενέξεις. Γεγονότα όπως τα Ευαγγελιακά και τα Ορεσטיακά μαρτυρούν την ευαισθησία καθηγητών και φοιτητών για πνευματικά και λοιπά θέματα καθώς και την πρόθεσή τους να επεμβαίνουν ενεργώς στην αντιμετώπιση των. Εξ όσων γνωρίζω τα γεγονότα αυτά δεν έχουν μελετηθεί στα γενεσιουργά των αίτια και στις επιδιώξεις εκείνων που τα προκάλεσαν. Συνήθως χαρακτηρίζονται ως επιγεννήματα φανατισμού και αδιαφανών σκοπών. Δεν θα προχωρήσω στην κριτική εξέταση των απόψεων αυτών. Θα επισημάνω τούτο μόνο, ότι δηλαδή τα εν λόγω γεγονότα μαρτυρούν - μεταξύ άλλων - την επιβολή που οι καθηγητές ασκούσαν στους φοιτητές τους, επιβολή που δεν παρατηρείται πλέον. Η επιβολή αυτή, επακόλουθο της σύμπτωσης καθηγητών και φοιτητών, και όχι της ανωριμότητας των τελευταίων αυτών, και την επιστήμη προήγε και το Πανεπιστήμιο βοήθησε στην αντιμετώπιση των προβλημάτων του.

Από όσα μέχρι τώρα ανέφερα, γίνεται - νομίζω - σαφές ότι το Πανεπιστήμιο αναπτύχθηκε στην σύμπτωση διδασκόντων και διδασκομένων, σύμπτωση που μετέτρεπε σε αρραγή δεσμό συνοχής η πνευματική συγγένεια που υφίστατο μεταξύ των. Καθηγητές και φοιτητές αγωνίζονται για την ελευθερία της συνειδήσεως, την οποία θεωρούσαν αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την ελευθερία της επιστήμης. Ξένοι προς κάθε τεχνοκρατική αντίληψη, είχαν διίδει ότι τα προβλήματα της πανεπιστημιακής παιδείας δεν αντιμετωπίζονται με τα προγράμματα και τους κανονισμούς, αλλά με την θέσπιση αρχών που να είναι σύννομες προς τον χαρακτήρα της. Παρά τις προσπάθειες όμως που κατέβαλαν, δεν κατόρθωσαν να συγκροτήσουν τέτοιες αρχές. Η αδυναμία των αυτή απεδείχθη καθοριστική, διότι είτε γενεσιουργούσε κρίσεις είτε εμπόδιζε την σωστή αντιμετώπιση των κρίσεων που για διαφόρους λόγους εδημιουργούντο. Πριν από εξήντα περίπου χρόνια ο υφηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιωάννης Συκουτρής, αναδιψώντας την κρίση που και τότε αντιμετώπιζαν τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα στην Ελλάδα, έγραφε : "Τα προβλήματα της πανεπιστημιακής μορφώσεως τα αντικρύζομεν πάντοτε αφιλοσόφητα ως ζητήματα οργανισμού, εδρών και προσόντων, ποτέ ως ζητήματα καθολικωτέρων θεωρητικών και ηθικών αρχών"¹⁴. Οι επισημάνσεις του Συκουτρή ισχύουν, νομίζω, και σήμερα. Ορισμένως, τα Πανεπιστήμια σε κάθε εποχή αντιμετωπίζουν κρίση, για την

13. Το Πανεπιστήμιο συνήπτε την αυτονομία του πρωτίστως προς το δικαίωμα εκλογής των καθηγητών του. Οι αγώνες του για την απόκτηση του δικαιώματος αυτού ευδόκησαν περί τα έτη 1882, 1883. Βλ. τα σχετικά διατάγματα εις Αρ. Βαμπά, *Οι νόμοι του Εθνικού Πανεπιστημίου*, εν Αθήναις 1885, σσ. 31 κ.εξ. Βλ. και Κ. Παλαπάνου, *Χρονικό - Ιστορία της αναστάσης μας εκπαίδευσως*, Αθήνα 1970, σσ. 108 κ.εξ.

14. Max Weber, *Η επιστήμη ως επάγγελμα*. Εισαγωγή και μετάφρασις Ι. Συκουτρή, Αθήναι 1933, σ. 3.

υπέρβασή της δε απαιτούνται εκάστοτε διαφορετικές μεθοδεύσεις. Η ιστορία όμως των Πανεπιστημίων εν γένει και τα πορίσματα στα οποία έχει απολήξει η μέχρι τώρα εξέταση της σχέσεως νεωτεριστικού και μετανεωτεριστικού (μοντέρνου και μεταμοντέρνου), καθιστούν εμφανές τούτο: ζητούμενον πρέπει να είναι οι αρχές και όχι τα προγράμματα. Οι αρχές καθιστούν διδάσκοντες και διδασκομένους Βάκχους, τα προγράμματα καθηλώνουν αυτούς στην τάξη των νάρθηκοφόρων.